

ЛЕНІНІЗМ ЯК ПАРАДИГМА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ *

Ленінські режими дуже часто пояснювались як відхилення від "нормального" типу соціально-політичного розвитку. Вони розглядались як репресивні "будиночки з карт", що гальмували еволюційний розвиток відповідних суспільств і потім були знищені "благим" громадянським суспільством. Стаття доводить, що найбільш адекватною концептуалізацією ленінських режимів є погляд на них як на унікальну суміш харизматичних, безособових та традиційних елементів. Будучи політичною та ідеологічною відповіддю на умови національної залежності периферійних суспільств традиційного ґатунку, ленінізм створив нову політичну форму — партію — яка була носієм безоособової харизми.

Антикомуніст — це брудний щур.

Ж.-П. Сартр

Вступ

Незважаючи на те, що ленінізм як тип суспільної організації, що у моменти свого найвищого розвитку за часів Сталіна охоплював щонайменше чверть населення земної кулі, а у 50—60 роки продемонстрував небачені темпи економічного зростання, які змусили багатьох західних дослідників зайнятися теоретизуванням кризи капіталізму та можливою конвергенцією двох систем, врешті-решт зник як соціальний "вид", залишивши після себе фантастично багате поле для палеозоологів від суспільствознавства, ця суспільна система отримала вражаюче мало серйозної дослідницької уваги сучасної академічної спільноти.

Таке небажання здійснити спробу теоретичної концептуалізації ленінізму як суспільної системи вражає тим більше, що "ленінська спадщина" продовжує активно впливати, формувати і визначати як парадигматичні риси постленінізму, так і спосіб його розвитку, заперечуючи, таким чином, спроби розглядати її виключно в історико-архівному аспекті.

* The article has been completed during my research fellowship at the Institute for Human Sciences (IWM), Vienna, Austria which is gratefully acknowledged. I would also like to express my gratitude to members of Institute's intellectual community for their thoughtful suggestions and critical riposte. Comments are welcome at pcutuev@iatp.kiev.ua.

Як зауважено раніше, адекватне розв'язання суспільних проблем неможливе без їхньої попередньої концептуалізації [Див. 1]. На жаль, нечисленні спроби теоретичної рефлексії щодо сутності постленінізму цілком природно блокуються відсутністю концептуалізації його попередника — ленінізму — як типу політичного режиму. Оминаючи "феномен ленінізму" і його спадщину, дослідники спроможні запропонувати або виключно описовий підхід, який проголошує, що Україна характеризується наявністю "всіх (sic! — П. К) основних "чистих" типів режимів": а) демократичного, б) авторитарного, в) диктаторського, г) тоталітарного, д) анархічного і ж) охлократичного" [2], або конструюють нежиттєздатних концептуальних кентаврів на кшталт "посткомуністичного неототалітаризму" В. Полохала [3]. Отже, моєю метою є спроба осягнути — за допомогою аналітичного інструментарію політичної, історичної і порівняльної соціології — ленінізм (а в перспективі і постленінізм) як специфічну соціальну форму із адекватними їй політичними інституціями та ідеологією.

Варто також зауважити, що я свідомо відмовляюся від вживання термінів "соціалізм" і "комунізм" на користь поняття "ленінізм" задля цілей ідентифікації суспільства, ідеальний тип якого втілював Радянський Союз. "Комунізм" і "соціалізм" є нечіткими, багатозначущими категоріями (так, наприклад, Вебер говорив про харизматичний комунізм у Спарті [4]), які мають абстрактний характер і не фіксують специфічних рис суспільства, що аналізується. На протигагу

першим двом поняттям, "ленінізм" віддзеркалює сутність політичного вибору, який було здійснено за допомогою партії ленінського типу як організаційної зброї (якщо скористатись терміном Філіпа Селзніка), що спрямовувався на реалізацію ідеологічного проекту, пов'язаного з теоретичними поглядами, революційною практикою та особистістю В. І. Леніна.

На мою думку, дослідження ленінізму може претендувати на обґрунтованість своїх засадничих положень і висновків тільки за умови синтетичного (яке звичайно завжди перебуває під загрозою виродження в тривіальну еклектику) застосування найбільш релевантних парадигм і дослідницьких програм соціології, включаючи класичні ідеї М. Вебера і К. Маркса, неофункціоналізм, доробок представників традиції "центральності держави", політичну соціологію К. Джавіта.

Концептуалізація ленінських режимів

Незважаючи на свій відносно короткий життєвий цикл, ленінізм спромігся створити стандартизовані інституційні форми, які, звичайно ж із варіаціями, які віддзеркалювали локальні соціокультурні констеляції, відтворювали організаційну ідентичність і його суттєві виміри. Застосування концепцій і теорій порівняльно-історичної та політичної соціології допомагає досягнути ленінізм як ідеологію, харизматичний політичний рух та інституційну форму, які стали спробою відповіді на виклик [5], запропонований умовами національної відсталості і залежності, в яких перебувала Російська імперія. На той же час ленінізм принципово відрізнявся від націоналістичних режимів (таких як К. Ататюрка в Туреччині або Дж. Неру в Індії), що також розглядали проблеми суверенітету та розвитку/модернізації як ключовий елемент своїх проєктів. На противагу статусно орієнтованим традиційним суспільствам, ліберально-капіталістичному Заходу притаманна безособова, цілераціональна, формально-інструментальна і калькульована орієнтація соціальної дії. У свою чергу ленінізм, на відміну від переважної більшості національно-визвольних рухів і відповідей на залежність від ядра світової капіталістичної системи, спромігся запропонувати безособову орієнтацію соціальної дії, яка водночас радикально відрізнялась від легальної раціональності ліберальних режимів.

Ленінізм не був простою спробою прискореної соціально-економічної модернізації — врешті-решт Російська імперія доволі активно впроваджувала саме таку політику. З точки зору класичної парадигми модернізації причини виникнення та успіху ленінізму залишаються незрозумілими — темпи економічного зростання за ча-

сів прем'єрства С. Ю. Вітте мало чим поступались сталінській індустріалізації (як приклад такого погляду див.: [6]), а Румунія мала б змогу конкурувати з Італією вже в 50-ті роки нашого сторіччя [7] (звичайно, якби "еволюційний" розвиток цієї країни — який включав, до речі, і фашистський режим часів другої світової війни — знов не було перервано "зловмисним" втручанням ленінців).

Не можна ігнорувати той факт, що одним із ключових чинників краху Російської імперії була неспроможність узгодити політику економічної модернізації із розвитком політичних структур, які є інституційним еквівалентом модерного суспільства, тобто національної держави, яка в свою чергу вимагає розбудови нації. Однак "перетворення селян різних національностей в "росіян" було за межами можливостей царизму саме тому, що він здійснив спробу зберегти структури та практики імперії з її диференціацією та ієрархіями, вбудованими в них привілеями і нерівними можливостями, її відвертою дискримінацією та експлуатацією" [8].

Унікальність ленінізму полягала в тому, що він із самого початку був зорієнтований як на революційну трансформацію існуючих суспільних інституцій, зразків поведінки, цінностей і орієнтацій, так і на розбудову *політичної спільноти*, чий визначення та кордони мінялись у залежності від стадії розвитку режиму, але соціальною основою завжди залишались професійні партійні кадри [9].

Як уже згадувалось вище, на противагу традиційним суспільствам, лише ленінські та ліберальні режими спромоглись виробити безособову систему координат соціальної дії та інституційної структури. Але, якщо виникнення і генезис західного ліберального-капіталістичного соціального порядку неодноразово фігурували як предмет аналітичних реконструкцій мислителів від М. Вебера до І. Валерстайна, ленінські режими отримали значно менше *теоретичної* уваги. Останнє зауваження аж ніяк не спростовується існуванням велетенського масиву літератури з радянських/пострадянських досліджень, яка в цілому запропонувала доволі неадекватні концептуальні схеми для опису, пояснення та осягнення ленінізму. Ці моделі коливались між двома протилежними полюсами. Одним екстремом було наївне захоплення "прогресом" модернізації інституцій Радянського Союзу, прогресом, який мав закінчитись інтеграцією СРСР (а тепер і його правонаступників) із Заходом [10; 11].

Протилежним полюсом стали "негативістські" моделі тоталітарного режиму, який перебував у перманентному стані дегенерації і вреш-

ті-решт закономірно припинив своє існування [18]. Але, як відзначав блискучий теоретик Л. Троцький, дуже часто така спроба "врятуватися від незнайомих явищ за допомогою знайомих понять" [12] продукує хибну інтерпретацію феномена.

Специфікою ленінізму, яка є ключовою для інтелектуального осягнення чинників як його поширення у світовому масштабі як інституційного зразка і способу життя, так і несподіваного зникнення, було вироблення *безособової харизматичної орієнтації*. Харизматична безособовість ідентифікувалась із партією професійних революціонерів — партією, що мала характер організаційної зброї і намагалась здійснити руйнацію цінностей, інституційних структур і зразків поведінки, які сприймалися революційною елітою як такі, що складають або підтримують альтернативні ленінському режиму центри влади. Таким чином, "революційний підхід відзначається своєю миттєвістю, системним характером та цілеспрямованим використанням насильства... задля мінімізації своїх зобов'язань щодо існуючого суспільства, а також мінімізації можливості визначення контреліт у політичне релевантних термінах" [13]. Масштаб і характер цих завдань робить "мету революціонера такою ж складною, як і цілі реформіста" [14]. Природа партій ленінського типу полягала в прагненні (і в багатьох випадках в успішному досягненні) "ефективного політичного проникнення до суспільства та його включення до нових, експліцитно політичних форм" [15].

К. Маркс наголосив на необхідності емпіричного, історико-порівняльного дослідження капіталізму задля відкриття природноісторичних закономірностей його функціонування і, таким чином, забезпечити наукове підґрунтя для революційної дії, що була покликана повалити капіталістичний устрій і трансцендентувати людську спільноту за межі безособових формально-легальних інституцій буржуазного суспільства з його підпорядкуванням лінійній темпоральності. Цей революційний розрив із минулим, яке асоціювалось з ідеєю лінійного часу (остання відіграла напрочуд важливу роль у заміні традиційного соціального порядку модерним капіталістичним устроєм), за стилем свого дискурсу є ідентичним із християнською есхатологією і також передбачає реалізацію трансцендентного проекту, але в рамках світської діяльності, на відміну від орієнтації на град Божий теологічних систем [16].

Революційним нововведенням Леніна було створення політичної інституції, спроможної втілити ленінську інтерпретацію теоретичного проекту Маркса; такою інституцією стала партія

більшовиків, тобто організація професійних революціонерів. На перший погляд ідея харизматичної безособовості може здатись протиріччям за визначенням, адже Вебер наполягав, що "харизма радикально відрізняється від бюрократичної організації, оскільки вона не знає ніяких формальних і регулярних правил призначення і звільнення з посад, не визнає ідеї кар'єри, постійних інституцій..." [17]. Проте Вебер сам вказав напрямок, у якому поняття персональної харизми може трансформуватися у безособову харизматичну інституцію, коли наголосив на такій якості харизматичного лідера як спроможність поєднувати елементи поведінки і світогляду, які традиційно розглядалися як такі, що взаємовключають один одного: "Віра в харизму революціонізує індивідів "зсередини" і формує матеріальні та соціальні умови згідно із своєю революційною волею" [18].

Л. Троцький, хоча і на підсвідомому рівні, підтверджує безособову природу харизми більшовистської партії, коли констатує, що саме допомога безособової машини (апарату) партії привела Сталіна до влади. У той же час він яскраво демонструє *харизматичну* якість партії і своє сприйняття її як єдиного можливого осередку раціональної політичної ідентифікації та афективної відданості (таким чином, знов таки, підсвідомо, розкриваючи механізм її можливої традиціоналістської трансформації/дегенерації, коли емоційно проголошує, що "очевидно, партія є завжди правою... Ми можемо бути праві тільки з партією і за допомогою партії, оскільки історія не створила ніякого іншого шляху, аби обрати правильну позицію" [19].

Парадигматичні приклади харизматичних лідерів, які найчастіше цитуються історичною соціологією, це, звичайно ж, Ісус Христос, який створив нову організацію — християнську Церкву "через революційне переформулювання та поєднання принципів іудаїзму із світом язичництва. Як пише Кен Джавіт, "для компаративіста (на противагу теологові), інновація Ісуса полягала у поєднанні — причому у такий спосіб, що надихав — елементів, які перед цим були такими, що взаємозаперечували один одного. Він створив новий осередок членства і ідентифікації" [20]. На думку Джавіта, те ж саме здійснив Гітлер, коли поєднав традиційний німецький націоналізм із "арійським" расизмом і створив можливість для інституційного виразу нової революційної ідеології — нацизму (яскравим прикладом трансформації та заперечення націоналізму арійським расизмом є протиставлення "арійця" Шекспіра — звичайно за допомогою кон'юнктурної інтерпретації нацистськими теоретиками як його походження, так і мистецьке-

го світогляду — гуманістичному універсалізму та індивідуалізму німця Ф. Шіллера [21]).

Леніну вдалось переформулювати фундаментально протилежні "...поняття індивідуального героїзму та організаційної безособовості..." [22] у нову форму організаційного героя — партію більшовиків (найяскравішим прикладом такого поєднання несумісного може слугувати ленінська ідея демократичного централізму). Таким чином, ленінська інновація полягала у створенні організації та принципів членства в ній, які були спрямовані на реалізацію конфліктних практик: "командування і покори при наявності дебатів і дискусій; віри у неблаганні закони історичних змін з емпіричним дослідженням суспільного розвитку; героїчних вчинків із послідовною орієнтацією на наукове і "тверезе" керування економікою і суспільством; наголосу на індивідуальному революційному героїзмі з акцентом на надзвичайному безособовому авторитеті Партії, котра сама є головним героєм-діячем і центром емоційної відданості" [23].

Категорія безособової харизми дозволяє також провести чітку лінію між ленінізмом і нацизмом як політичними рухами (незважаючи на те, що "культ особи" Сталіна нічим не поступався статусу Гітлера). Проте значно важливішим з точки зору ідеологічних принципів і структури партійної організації був сталінський культ кадрів, парадигматично-лапідарно сформульований самим Сталіним у вислові "кадри вирішують все". У спосіб, дуже подібний до нацизму, партія розглядалась як ієрархічна організація "героїв" (це пояснює типові для Сталіна паралелі між партією більшовиків і лицарським орденом або середньовічною фортецею). Проте це не заперечує, а навіть підкреслює ключову відмінність між нацизмом і ленінізмом: будучи харизматичними політичними рухами, нацизм відзначався харизматичністю постаті лідера, в той час як ленінізм, насамперед, передбачав харизматичність своєї політичної програми і, лише як можливий наслідок — лідера.

На емпіричному рівні ці відмінності простежуються на рівні організації лідерства — нацизм конституювався як рух, підпорядкований "вождеві" (так званий *Führerprinzip*), водночас навіть Сталін був неспроможний формалізувати аналогічний статус, який він *de facto* досяг. У найвищі моменти "культу особи" "формальний або ідеальний базис ленінської партійної організації, визначення принципів членства і формування політики залишалися незалежними від досягнень Сталіна" [24]. Це твердження не суперечить самоочевидному фактові наявності *персональної* харизми як у Леніна, так і Сталіна. Але слід відзначити, що саме *персональна* харизма лідерів

створювала загрозу Партії як первинному джерелу і носієві харизми. Навіть досягнувши не обмеженого султаністського домінування (яке, згідно з Вебером, характеризується тим, що адміністративний і військовий апарат є персональними інструментами правителя), Сталін був змушений робити поступки інституціональній харизмі партії, що знайшло своє втілення у понятті "правильної лінії": "...безумовно, правильна політична лінія є першочерговим і найважливішим питанням" [25]. "Правильна лінія" партії не є тотожною з програмою політичної партії, котра діє в координатах ліберального режиму; — ця категорія є "аналітичним і емпіричним відображенням стадій національного та міжнародного розвитку, набором політичних дороговказів, і водночас авторитарно-обов'язковою і виключною за своїм статусом політико-ідеологічною програмою, яку необхідно прийняти і якій необхідно слідувати" [26].

Концептуалізація ленінізму була неповною без розгляду динаміки взаємодії між харизмою і традицією у розбудові режимів цього типу. Ленінізм, що виник як реакція на умови національної залежності в традиціоналістських статусних суспільствах (тьоннісовські спільноти або периферійні і напівпериферійні країни у термінології світ-системного аналізу) запропонував програму розвитку, яка містила атаку на "приписний" (*ascriptive*) характер суспільств, будучи в той же час протилежною за змістом формально-класовій соціальній диференціації Заходу. Застосування парсонсіанської категоріальної матриці дозволяє побачити, що випадки незбалансованої диференціації не є поодинокими (найбільш очевидним прикладом може слугувати Японія) — у такій ситуації диференціація інституціоналізується в партикуляристській манері, коли "менш узагальнені" цінності/логіка однієї диференційованої сфери витісняють вартості/внутрішню логіку інших підсистем. Так, японська "модернізація" сприяла інтеграції суспільства не за допомогою узагальнення цінностей, а через адаптацію партикуляристського, патріархального етосу, що був нав'язаний іншим підсистемам, включаючи економічну. Незважаючи на антитетичний характер харизматичного і традиційного панування, обидва чисті типи можуть змішуватись, оскільки "їхня влада впливає не з дотримання цілераціональних правил, а з віри у "святість" влади індивіда... Як харизма, так і традиція спираються на лояльність і обов'язок, котрі завжди мають релігійну ауру.

Зовнішні форми цих двох структур панування дуже часто є подібними, якщо не ідентичними. Іноді важко визначити, який характер має оточення військового ватажка — патримоніаль-

ний чи харизматичний; останнє залежить від духа, яким просякнута спільнота, а це означає залежність від того, яким є підґрунтя претензій правителя на легітимність: влада, що освячується традицією або вірою в особу героя. Перехід між ним може бути надзвичайно легким" [27].

Застосування веберівських ідей до контексту ленінізму дозволяє адресувати дві взаємопов'язані проблеми — "сумісність" безособової харизми партії із традицією в процесі політичної мобілізації, з одного боку, і можливість "атаки" на інституційний та соціокультурний базис статусних суспільств — з іншого. Як новаторськи зауважив Джавіт, "...харизматичний лідер або організація здобувають можливість проникнення всередину суспільства, яке вони бажають зруйнувати і трансформувати завдяки наявності *традиційних* (курсив мій — 77. К.) рис, котрі є формально-конгруентними з певними вимірами селянського статусного суспільства... Маловірогідно, щоби бачення харизматичного лідера здобуло підтримку більшості суспільства... оскільки воно є революційним і передбачає фундаментальний перегляд ідентичності та організації індивідів і груп" [28]. Для досягнення критичної маси послідовників, достатньої для здійснення радикальних змін в умовах революційної нестабільності, харизматик потребує наявності не тільки соціальних груп, котрі є готовими до мобілізації, але й мусить продемонструвати власну "сумісність" із суспільством, яке він або вона покликані трансформувати. Якщо ми знову скористаємось класичним прикладом Гітлера, то зможемо побачити, що саме досвід участі у першій світовій війні зробив його інтелігібельним для традиційно налаштованих німецьких націоналістів і військових; отримавши соціальне підґрунтя для втілення свого плану трансформації суспільства, Гітлер досяг результатів, які по суті були прямо протилежними баченню націоналістів.

Ленін спромігся вписатись у традиційний контекст російської історії завдяки своєму органічному зв'язку з "революційно-демократичною" спадщиною в цілому та ідеями Петра Ткачова зокрема. Більше того, ленінізм найпоспідовніше та ефективніше синтезував статусні (традиційні) і класові (сучасні) елементи в рамках своєї харизматично-безособової організації. Проте традиційні риси ленінізму є більшою мірою формальними і структурними, ніж змістовними. Організаційною рисою ленінізму, яка протистоїть "селянській соціальній організації, є модерна орієнтація Партії на соціальний клас" [29]. Орієнтація такого типу передбачає наголос на індивідуальній відповідальності членів партії за виконання завдань, принцип "досягнення" на

противагу "приписові як головний критерій мобільності та наявності відчуття персональної причетності до діяльності партії. В ідеалі діяльність ленінської партії покликана мати менш ритуальний (магічний у термінах Вебера), але більш емпіричний характер. Однак харизматично-безособові виміри ленінської організації суттєво відрізняються від формально-інструментальних норм модерних ліберальних режимів — вони покликані обмежувати і визначати розвиток модерних, диференційованих за формальною класовою ознакою, елементів.

Ленінізм пішов значно далі токвілевського бачення деспотизму, який, на думку французького дослідника, "через свою природну підозрілість вбачає в ізоляції підданих найкращу гарантію свого вічного існування. Тому він зазвичай робить все, аби ізолювати їх. ...Деспот із легкістю пробачить своїм підданим відсутність любові до нього за умови, що вони не люблять нікого іншого" [30]. Ленінські режими передбачали, вимагали й ефективно здійснювали переорієнтацію емоційної та афективної прив'язаності індивіда від персональних зв'язків у напрямку партії.

Ленінізм і проблема революційних змін

Однією з найпарадоксальніших рис ленінізму, яка, напевно, якнайбільше сприяла мобілізаційним зусиллям режимів цього типу та їхній адаптивній спроможності, було те, що ленінізм, як спосіб аналізу суспільства і стратегія політичної дії, спирався на методологічні принципи, які ми слідом за Вебером можемо кваліфікувати як геніальну помилку, яка, як відомо, "є більш плідною для науки, ніж ідіотська акуратність" [Див.: 31].

Ортодоксальна марксистська інтерпретація процесів суспільних змін у периферійній, селянській країні логічно призвела до економічного редуccionізму в поясненні соціальної диференціації селянства. Але ця помилка надала ленінським партіям змогу реалізувати на практиці мрію націоналістичних реформаторських, модернізаторських режимів у країнах третього світу: ленінці розгортають атаку не просто на еліти селянського суспільства, а на його інституційні основи; процес, що відбувається, значно складніший за традиційну політико-економічну інтерпретацію цього феномена: "куркуль не є кимось ворожим для сільської спільноти; він є ключовою фігурою у домогосподарстві і сільській системі соціальної ідентифікації, організації і влади. Ленінізм помилково розуміє характер і роль куркуля, але він здійснює це у такий спосіб, який веде до застосування стратегії і політики, яка підриває куркуля, селянське домогосподарство та сільську спільноту як визначальні інститути

селянського суспільства, що ґрунтується на статусних взаєминах" [32]. Здійснення політики колективізації мало на меті не тільки економічні перетворення, а й заміну корпоративної групи як суспільного і культурного підґрунтя соціальної дії та ідентичності (останньому також слугують політика індустріалізації і програми масової освіти).

Безумовно, що реформаторський підхід до змін в аграрній сфері (ми маємо підстави віднести до цієї категорії доволі різноманітних за своїми ідеологічними уподобаннями діячів — таких як Бухарін, Атаюрк, родина Неру-Ганді; спільними для них є орієнтація на парадигму поступово-модернізаторських стратегій) сприяє еволюції соціальної організації статусного суспільства у напрямку його комерціалізації. Але проблемою такого вибору завжди залишалась його обмеженість (реалізація в локальному, а не загальнонаціональному масштабі) і орієнтація на заміну сільських еліт, на протизагубу руйнації інституційних зразків, у рамках яких діють корпоративні групи статусного штибу. Як результат, модернізаторські режими (Індія і Туреччина можуть слугувати ідеально-типовими прикладами) змушені функціонувати у фрагментованому і демобілізованому соціальному оточенні. Кан Джавіт влучно визначає соціальні форми, які виникають внаслідок реалізації реформаторських проектів "неомеркантилістською державою-суспільством...", основою якого залишається персоніфікований, стереотипізований і фрагментований розподіл праці" [33]. Більше того, відмова від революційної атаки на соціокультурні (а не лише політико-економічні) механізми традиційного статусного суспільства аж ніяк не сприяла "вростанню" куркуля в соціалізм, як це очікував Бухарін і його прибічники; скоріше навпаки,— соціально-економічні агенти неомеркантилістського суспільства розпочали "успішно використовувати нову організаційну форму, що пропонувалась партією задля розширення і захисту соціальних та культурних вимірів... корпоративно організованого суспільного порядку" [34], і, таким чином, радикально уповільнювало трансформацію статусного суспільства у класово-стратифіковане.

Ленінським режимам, на протизагубу більшості націоналістичних реформаторських режимів країн третього світу, вдалось досягнути успіху у зведенні статусних практик і орієнтацій до неформального рівня, захищаючи у такий спосіб формальні інституції та цілі нової політичної спільноти. Антропологічне дослідження селянських спільнот Трансільванії майже чверть сторіччя після здійснення колективізації румунським ленінським режимом продемонстрували

той факт, що навіть у тотально відмінному контексті селяни схильні виявляти більшу повагу до колишніх "куркулів" і священників, ніж до партійних функціонерів або голів колективних господарств; проте така поведінка не мала ніякого політико-економічного значення, будучи скоріше "фактом приватно-соціального життя, аніж (як це було в минулому) інтегральною частиною і відображенням певного типу соціокультурного порядку" [35]. Проте впровадження і нав'язування суспільству нових інституцій ленінськими режимами призвело до формування не процедурної раціональності, що є притаманною "дискурсу модерну", а харизматично-неокопоративістського варіанту класового суспільства, яке, поза всяким сумнівом, характеризувалось принципово вищим ступенем соціальної і ресурсної мобільності як індивідів, так і режиму в цілому. Під неокопоративістським суспільством маю на увазі таку соціальну організацію, яка спирається не на індивіда як на економічного агента і громадянина, котрий діє в рамках ринку і публічної сфери, а на набір інституцій (на кшталт "народних фронтів", що об'єднували "дружні" ленінцям партії, офіційних профспілок, колгоспів тощо), які всі мають офіційно-політичний статус. Таким чином, на протизагубу модерному способу і напрямку розвитку (який передбачає структурну диференціацію аналітичне відокремлених сфер — публічної, приватної та офіційної [36]), ленінські режими вимагали повного розчинення публічно-політичної сфери в офіційній сфері (оскільки режим передбачав тільки один можливий осередок *політичної діяльності* — партію).

Висновок

Ідеально-типова концептуалізація ленінізму як типу політичного режиму, що була запропонована Кеном Джавітом, дозволяє розглядати цей феномен "як історичний і організаційний синдром, що складається із політичної організації, яка спирається на харизматичну безособовість; із політичної стратегії, що ґрунтується на "геніальній помилці", яка призводить до колективізації-індустріалізації, і міжнародного блоку, який керується панівним режимом, із такими ж самими характеристиками, що і його складові частини; останній діє як лідер, модель і підтримка" [37]. Іншою типологічною рисою такого режиму став системний характер його політики, яка прагнула протиставити елітні прошарки решті суспільства, широко використовувала примус і насильство та монополізувала публічну сферу. Саме "успішна" реалізація ленінськими режимами своїх програматичних засад і заклала підвалини дегенерації їхньої політичної сис-

теми та подальшого їх зникнення як соціально-го "виду". Проте досягнення ідеєю ліберально-демократичного капіталізму гегемонії не повинно затьмарювати той факт, що як ленінська, так

і капіталістична моделі розвитку периферійних суспільств є рівно далекими від гуманістичних ідеалів і спричинили однаково трагічні суспільні катаклізми глобального масштабу.

1. Кутуєв П. В. Рациональный капитализм в Украине // Социология.— 1999.— № 2; Кутуєв П. В. Поняття вибіркової спорідненості в соціології М. Вебера // Социология.— 1999.— № 3.
2. Political System and Political Regime // Political Thought.— 1993.— N 1.
3. Полохаю В. Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії // Політична думка.— 1998.— № 2.
4. Weber M. Economy and Society.— Berkeley: University of California Press, 1978.— P. 1120.
5. Тойнби А. Постыжение истории.— М.: Прогресс, 1991.
6. Z. To the Stalin Mausoleum // Deadalus.— 1990.— Vol. 119.— N 1.
7. Gallagher T. Ceausescu's Legacy // The National Interest.— 1999.— N 56.
8. Suny R. G. Book Review: Weeks T. R. Nation and State in Late Imperial Russia. De Kalb, 1996 // The Journal of Modern History.— 1999.— Vol. 71.— N 2.— P. 513.
9. Jowitt K. Revolutionary Breakthroughs and National Development.— Berkeley: University of California Press, 1971.
10. Hough J. Russia and the West: Gorbachev and Politics of Reform.— New York: Free Press, 1990.
11. Kupchan C. Rethinking Europe // The National Interest.— 1999.— N 56.
12. Trotsky L. The Revolution Betrayed.— New York: Vintage, 1965.
13. Jowitt K. Revolutionary Breakthroughs and National Development.— P. 9.
14. Ibid.— P. 17.
15. Ibid.
16. Hanson S. Gorbachev: The Last True Leninist Believer? // The Crisis of Leninism and Decline of the Left.— Seattle: University of Washington Press, 1991; Кантор К. Два проекта всемирной истории // Вопросы философии.— 1990.— № 2.
17. Weber M. Economy and Society.— P. 1112.
18. Ibid.— P. 1116.
19. Цит. за: Lefort C. The Political Forms of Modern Society.— Cambridge, Mass., 1988.— P. 40.
20. Jowitt K. New World Disorder.— Berkeley: University of California Press, 1993.— P. 2.
21. Strobl G. The Bard of Eugenics // Journal of Contemporary History.— 1999.— Vol. 34.— N 3.
22. Jowitt K. New World Disorder.— P. 3.
23. Ibid.
24. Ibid.— P. 8.
25. Stalin J. The Essential Stalin.— New York: Doubleday, 1972.
26. Jowitt K. New World Disorder.— P. 10.
27. Weber M. Ibid.— P. 1122.
28. Jowitt K. New World Disorder.— P. 14.
29. Ibid.— P. 17.
30. Tocqueville A. Democracy in America.— New York: Vintage, 1988.— P. 506.
31. Weber M. General Economic History.— New York: Free Press, 1961.— P. 40.
32. Jowitt K. New World Disorder.— P. 28.
33. Ibid.— P. 29—30.
34. Ibid.— P. 30—31.
35. Ibid.— P. 38.
36. Eisenstadt S. N., Schluchter W. Introduction // Deadalus.— 1998.— Vol. 127.— N 3.
37. Jowitt K. New World Disorder.— P. 49.

Kutuev P. V.

LENINISM AS A PARADIGM OF SOCIO-POLITICAL DEVELOPMENT: A CONCEPTUAL AND COMPARATIVE-HISTORICAL ANALYSIS

Leninist regimes have often been presented as a deviation from "normal" type of socio-political development. They have been conceived of as a repressive "house of cards" which hampered revolutionary development of respective societies and then were eagerly overthrown by intrinsically "good" civil society. The paper suggests that Leninist regimes are best conceptualized as a unique blend of charismatic, impersonal and traditional elements. Being a political and ideological response to conditions of national dependency in peripheral societies of traditional bent, Leninism created new political entity — the party — which was a bearer of impersonal charisma.